

vele. A szerző nyomon követi a Mátyás királyról szóló anekdotikus történetek sorsát. Többnek ezek közül ma már inkább csak az emléke él szólások, közmondások alakjában.

Mátyás király alakja a XIX. század végétől kezd felbukkanni az ukrán folklórgyűjteményekben, mégpedig nem csak a Kárpátok magyar oldalán, hanem Galíciában is feljegyeztek ilyen történeteket. A ruszinok Mátyás király-meséi közel állnak a magyar és a szlovák mesékhez. A szlovákoknál igen régi időkre nyúlik vissza Mátyás népszerűsége. A róla szóló néphagyomány a XVI. századig nyúlik vissza. A kárpátaljai ruszinok az igazságos Mátyás király képét őrizték meg, aki megvédte az egyszerű népet a fölbirtokosok zaklatásától, és biztosította a nyugodt gazdálkodás feltételeit. Teljességgel hiányoznak a szerelmi történetek, amelyek a szlovákoknál megvannak. A magyar történetekhez való általános hasonlóság mellett jellemző vonásuk a kárpátaljai ruszin Mátyás-történeteknek a sok babonás elem. A más népeknél nem található motívumok között kiemelkedik a Mátyás királyról és a pogány leányról szóló mese, amelyben a király táltos lovon üldözi a boszorkányt. Így a Mátyás-motívum összefonódik a ruszin népi hiedelemvilág elemeivel.

A ruszin mesék szükséztübbek általában, mint a magyarok. További jellemzőjük, hogy Mátyás királyból az ő vallásukat követő, közéjük tartozó, ruszin hőst csinálnak. A szerző kitér a szomszédos területeken – Bukovinában, Galíciában – lejegyzett történetekre is.

A szovjet korszakban a Mátyás királyról szóló történetek sem kerültek el az ideológiai áttértékelést. Először is eltűntek a publikációkból a *ruszin* népnévre való utalások, majd Mátyás királyt is megfosztották történelmi valóságától, különösen azt hallgatták el, hogy magyar király volt. Összességében a szovjet időkben alig-alig jelent meg valami a Mátyás királyról szóló folklórányagból.

Kercsa ezt kívánta most pótolni a könyve gerincét alkotó „Mátyás király a kárpátaljai népmesében” című fejezetében (21–92. p.), amelyben kerekben negyven meseszöveget ad közre. Ezek a szövegek korábbi néprajzi gyűjteményekben már megjelentek, kisebb részben a Kárpátok túloldalán jegyezték le őket, illetve a ruszinokkal szomszédos magyar és szlovák falvakban gyűjtötték. A meséket Kercsa nyelviileg egységesítve, az ún. u-ző kárpátaljai dialektuson alapuló ruszin irodalmi nyelven közli, így mintegy beemeli őket a formálódó ruszin irodalmi kánonba. A szövegek első, illetve korábbi megjelenéséről, ismert változatairól a kommentárokból (136–140. p.) tájékozódhatunk, amit a források jegyzéke (141–143. p.) egészít ki. A szövegek megértését egy kis ruszin–oroszló szójegyzék (144–147. p.) könnyíti meg. A könyv használatát földrajzinév-mutató (148–150. p.) és néhány térkép (151–153. p.), valamint angol, orosz, cseh és magyar nyelvű rezümé (154–157. p.) segíti. Kercsa fontosnak tartotta, hogy a népmesei hős mellett a történelmi Mátyás királyt és korát is bemutassa a ruszin olvasónak, ezért jelentős helyet szentel saját és más szerzők tollából származó, Mátyás királyra és a Felvidékhez, illetve Kárpátaljához fűződő viszonyára vonatkozó tanulmányoknak (93–134. p.). Ezek részben fordítások, de ruszin nyelven való újraközlésük az eredeti szövegek nehezen hozzáférhető volta miatt feltétlenül indokolt.

Zoltán András

A ruszin történelemről – ruszinul

Š. Benedek, Andraš: *Rusiny, gens fidelissima. Užgorod, Pol@Pránt, 2002. 176 p.*

S. Benedek András ruszinul, Igor Kercsa szakavatott fordításában megjelent könyve röviden, népszerűen tekinti át a kárpátaljai ruszinság egész történetét a kezdetektől napjaink

fig, kitérve művelődéstörténetükre is. Előszavában a szerző megállapítja, hogy a magyarokkal sok évszázadon keresztül együtt élő ruszinok sosem alkottak államot. Nemzeti identitásukat görög katolikus vallásuk, egymáshoz közelálló nyelvjárásaik, néprajzi egységük, valamint a magyar–ruszin együttélésben gyökerező történeti tudatuk határozza meg. Sorsukat nagymértékben befolyásolta az a nagyorosz birodalmi törekvés, amely a kisebb-nagyobb szláv népeket a pánszlávizmus ideológiájával orosz érdekkörbe kívánta vonni. A nemzetté válás folyamatát az orosz befolyás hamar megakasztotta, a szovjet ideológia pedig még meglévő elemeit is lerombolta, mivel a ruszin nép létét egyenesen tagadta. Ma Kijev vonja kétségbe a ruszin entitás tényét. A kis ruszin népnek most vissza kell találnia hagyományaihoz, gyökereihez – véli a szerző, s nyilván e cél érdekében született meg a könyv is.

A kárpátaljai ruszin nép lakhelyének, természetföldrajzi viszonyainak bemutatásával indítja munkáját a szerző, majd áttér a ruszin etnogenezis problémájára. E téren történetileg három koncepció vitázott egymással, nem mindig tudományos igénnyel. Az egyik elmélet szerint a ruszinok alkotják e terület autochton lakosságát. Ez Anatolij Kralickij 1863-ban megjelent romantikus legendájában öltött testet először, amely arról szól, hogy a magyar honfoglalás előtt egy *Laborec* nevű ruszin fejedelem székelt Ungvár várában, akit a beözönlő magyarok legyőztek, majd menekülés közben egy folyó mellett megöltek, s a folyó róla kapta *Laborec* (magyarul *Laborec*) nevét. Ezen az ártatlan koholmányon kívül azonban politikai indítatásból is állítják egyesek mind a mai napig, hogy az itteni lakosság a kijevi székhelyű keleti szláv állam (a Kijevi Rusz) része volt. Ezt az államot a honfoglaló magyarok megerősítették, majd később, amikor megerősödtek, a XII. században elhódították a kijevi államtól ezt a területet. Megjegyzem, hogy a 2002-ben kiadott orosz középiskolás történelmi atlasz Kárpátalját – Uzsgorod székhellyel – a Kijevi Rusz XI. századi határain belül ábrázolja. A másik romantikus elmélet szerint a ruszinok a honfoglaló magyarokkal együtt érkeztek, és a középkorban valamiféle külön őrgrofságuk is volt. Mindez azonban önkényesen kiragadott adatokra épülő, könnyen cáfolható kombináció. A harmadik koncepció – a későbbi betelepülés – felel meg a történelmi tényeknek, bár ennek is vannak romantikus hajtásai, elsősorban a Korjátovics Tódor litván eredetű podóliai fejedelem kultusza, amely bármennyire nélkülöz is minden reális alapot, a ruszin legendárium szerves része lett. (A szerző a 30. lapon valamilyen okból pogánynak nevezi Korjátovicsot, ami már csak a neve miatt – Fedor – sem lehet igaz.) A tudományos kutatás is a későbbi betelepülés mellett foglal állást (Hodinka Antal, Bonkáló Sándor és mások munkáiban), csak azt nem egyszeri akciónak tekinti, hanem a gyepürendszer felszámolása után megindult folyamatnak, amelynek eredményeképpen a Kárpátok túloldaláról érkező telepések kezdték benépesíteni a korábban tudatosan lakatlanul hagyott gyepűvidéket.

A romantikusok hiába próbálták hősökkel ékesíteni a ruszin történelmet, azt lényegében a falusi lakosság társadalom- és gazdaságtörténete alkotja. Ezért ezt tárgyalja a szerző részletesen a „Ruszin évszázadok” című hosszabb fejezetben. Külön fejezet foglalkozik az egyháztörténettel. Az eredetileg ortodox vallású ruszinok 1646-ban léptek unióra a római egyházzal, s görög katolikus vallásuk nemzeti jeggé vált.

Az egyházzal szoros összefüggésben alakult a ruszin művelődés: egyházi jellegű volt kezdetben az irodalom, de papok művelték többnyire a ruszin nyelvű hivatalos írásbeliséget is. A felvilágosodás és a reformkor a ruszin művelődésben is fellendülést hozott, megindult a ruszin irodalmi nyelv kialakulásának a folyamata, amely azonban hamar meg is akad, mert a XIX. század második felében a ruszsofil irányzat kerekedik felül, amely a ruszin népi nyelvvel szemben a nagyorosz irodalmi nyelvet használta és terjesztette. A XIX. század végén azonban megkezdődik a folklór gyűjtése és a népi kultúra felfedezése.

A könyv utolsó fejezetei a XX. századi történelemmel foglalkoznak, amely a ruszinok számára különösen mozgalmasnak bizonyult, mert sokszor kerültek más ország fennhatósága alá. A ruszin nyelv és művelődés szempontjából különösen termékenynek bizonyult az 1938–1944 közötti időszak, amikor a terület ismét Magyarországhoz került. A szovjet korszak nem ismerte el a ruszin etnikumot, a görög katolikus egyházat üldözte, így 1989 után, amikor szabadabb szelek kezdtek fújni Kárpátalján is, sok mindent újra kellett kezdeni, például a ruszin irodalmi nyelv kodifikálását is. A ruszinság eme legújabb nemzeti újjászületése már napjainkban zajlik.

Zoltán András

A német lakosság internálása Szlovákiában 1945 és 1946 folyamán

Gabzdilová, Soňa – Olejník, Milan: Proces internácie nemeckého obyvatel'stva na Slovensku v rokoch 1945–1946. = Historický časopis, 50. roč. 2002. 3. no. 423–438. p.

A Szlovákiában élő németeknek 1945 és 1946 folyamán igen nehéz időket kellett átvészelniük. Szerzőink levéltári iratok feldolgozása alapján mutatják be a nemzetiségi lét e felettebb viszontagságos, emberségben megalázó időszakát.

Ebben az időben Szlovákia területén kb. 57 ezer német élt, amely populáció úgy alakult ki, hogy miközben a front vonulását csak igen kevés német élhette meg eredeti lakóhelyén, mert a német szervezetek kényszerevakuálást rendeltek el, addig a békés állapotok beköszönte számos németet visszatérésre ösztönzött 1945 áprilisától kezdve. Ők, mivel nem vétekettek semmi és senki ellen, bíztak a velük való humánus bánásmódban. Naivak voltak.

A Szlovák Nemzeti Tanács már korábban, 1945 februárjában két rendeletet is közzétett a megürült német és magyar porták (házak, lakások) háborús károkat szenvedett (kibombázott, szétlőtt lakású) szlovákokkal való betelepítésének engedélyezéséről. Ezek az intézkedések mintegy „beköszöntőjét” jelentették az ún. kassai kormányprogram kihirdetése (1945. április 5.) után kibontakoztatott módszeres, a cseh és szlovák lakosság hivatalos szításával kísért német- és magyarüldözésnek. (Vö. a Beneš-dekrétumokkal és a belőlük „eredeztetett” kisebbségellenes intézkedésekkel.

A helyi nemzeti bizottságok (tanácsok) a visszatérő németek portaújralfoglalási próbálkozásait látván, illetve csak a szlovákok beköltözéseit tartván jogosnak, a helyzetet spontán internálással próbálták rendezni. Ezért a különböző települések eljárásait egységesítendő, a Megbízotti Hivatal Elnöksége (Prezídium Poverenictva Slovenskej národnej rady) 1945. június 11-én internálási irányelveket tett közzé, s megbízta a Nemzetbiztonsági Főparancsnokság (Hlavné veliteľ'stvo národnej bezpečnosti) VI. ügyosztályát a hazatérő németek internálásának szervezésével és irányításával. 1946-ban, amikor már a kitelepítés került sorra, a tennivalókat a Főparancsnokság V. ügyosztálya vette át, amihez az említett elnökség új irányelveket adott ki.

Az internálási akciók keretében háromféle tábor létesült, ún. gyűjtőtábor, munkatábor és kitelepítési tábor. A büntetőtáborokat esetenként munkatáboroknak hívták.

A táborok kezdetben szinte kizárólagosan gyűjtőtáborok voltak. Gyakorlatilag minden olyan járásra jutott belőlük, amelyekben korábban németek éltek. Az első ilyen tábor Felkán (Vel'ká) alakították ki 1945. április 26-án. Pozsonyligetfalun (Petržalka) a táborba gyűjtötteket megpróbálták kizsuppolni Ausztriába, ami csak sokadik próbálkozásra sikerült a szlovák szerveknek. (Ekkor még nem születtek meg a potsdami határozatok.)